

FLOREA COSTEA

Sud-estul Transilvaniei, în special Țara Birsei, s-a dovedit a fi una din zonele cele mai intens locuite din țara noastră în diferite epoci istorice. Este meritul cercetărilor arheologice efectuate în ultimii ani de a fi permis postularea acestui adevăr.

În cele ce urmează ne propunem a prezenta succint câteva din rezultatele descoperirilor la zi, fără a ne extinde în timp și spațiu. Ne vom referi numai la sud-estul Transilvaniei și numai la vestigiile romane sau la replicile dacice ale acestora. Vom renunța la tratarea din punct de vedere politic a teritoriului amintit în timpul stăpînirii romane, mărginindu-ne la enumerarea citorva antecedente privitoare la legăturile dacilor cu lumea romană și a unor mărturii de aceeași natură posterioare anului 106 e.n.

Evident că și pentru sud-estul Transilvaniei aceste legături trebuie să fi existat, în măsura în care Dacia celor trei secole premergătoare cuceririi a intrat în sfera de interes, mai cu seamă politic, pe care i-l acorda Roma. Încă din secolul al II-lea î.e.n., cînd mare parte din Peninsula Balcanică este supusă și transformată în provincii romane, dar mai ales în vremea „primului și celui mai mare dintre regii care au domnit vreodată peste traci“, acest interes politic pentru nordul Dunării va crește continuu și se va concretiza prin adăugarea la salba Imperiului a încă unei provincii: Dacia. Toată această vreme, aproximativ trei secole, a fost și martora unor intense contacte, între care nu cele din urmă sînt cele comerciale.

Diferite ca timp și intensitate, dependente nemijlocit de situația politică, relațiile de schimb dintre daci și romani nu sînt aceleași nici în ceea ce privește teritoriile intra și extracarpatic¹. Ele sînt dovedite destul de pregnant și în curbura Carpaților, fie că este vorba de produse autentice romane lucrate în Italia sau în provincii, fie de imitațiile locale². Un repertoriu al descoperirilor izolate sau datorate cercetărilor sistematice relevă existența între izvoarele Oltului și defileul său carpatic a numeroase vestigii romane ajunse aici înaintea trupelor imperiale. Ceramica de import este prezentă la: Brașov — „Pietrele lui Solomon“ (unguentariu, databil în secolul I î.e.n.), Cernatu, jud. Covasna (terra sigillata, sec. II î.e.n.), Arpașu de Sus (vas mic, roșu, databil în sec. I e.n.), sau imitații în ceramică ale produselor de import: Brașov — „Pietrele lui Solomon“ (strachină pictată cu brun, databilă în sec. I e.n.), Cernatu (situla, databilă în sec. I î.e.n. — I e.n.), Ocna Sibiului (vas mic, lucrat cu mîna, databil în sec. I e.n.), Olteni, jud. Covasna (cească cu toartă, databilă în sec. I î.e.n. — I e.n.), Ormeniș, jud. Brașov (vas mijlociu, databil în sec. I e.n.), Sf. Gheorghe, jud. Covasna (pateră, sec. I e.n.), Sibiu (strachină cenușie, sec. I î.e.n.), Tg. Secuiesc (situla cenușie și castron de aceeași culoare, sec. I î.e.n. — I e.n.)³.

În aceeași regiune nelipsite sînt și vasele și obiectele de bronz importate: Brașov — „Pietrele lui Solomon“ (fragmente din buza unui castron, sec. I e.n.), Cristian-Brașov (oinochoe, cu analogii la Pompei, produs al atelierelor din Campania, datat diferit — sec. III î.e.n. de către I. H. Crișan⁴ și sec. I e.n. de către Ioan Glodariu⁵), Dalnic, jud. Covasna (opaiț), Sibiu (castron, sec. I e.n. și alte

1. Pentru această problemă vezi în special recenta lucrare a lui Ioan Glodariu, **Relații comerciale ale Daciei cu lumea elenistică și romană**, Cluj, 1974. Pentru relațiile politice vezi Ion Horațiu Crișan, **Burebista și epoca sa**, București, 1975.

2. Datarea și bibliografia la Ioan Glodariu, *op. cit.*, capitolele respective.

3. I. H. Crișan, **Ceramica daco-getică cu specială privire la Transilvania**, București, 1969, p. 136 și fig. 61.

4. *Ibidem*, p. 237.

5. Ioan Glodariu, *op. cit.*, 237.

obiecte de bronz și de metal, databile în sec. I f.e.n., Tilișca, jud. Sibiu (situla, sec. I f.e.n.; toartă și ataș, sec. I f.e.n. — I e.n.; picior ajurat, sec. I e.n.; vase fragmentare contemporane)⁶.

Nu lipsesc nici obiectele de podoabă: Cernatu (gemă din sec. II f.e.n.)⁷ sau de toaletă (Brașov — Schei, oglindă de bronz din secolul I f.e.n.)⁸.

S-ar putea crede din simpla enumerare făcută aici că numărul descoperirilor nu este mare. Nu este deloc așa, cifra cunoscută în prezent reflectând-o aproape numai pe aceea a localităților în care s-au întreprins cercetări, situația reală urmînd a se defini în viitor. Și așa însă, importanța descoperirilor este deosebită, această apreciere fiind permisă de constatarea că cea mai mare parte din materiale (70%) provin din așezări dacice azi bine cunoscute (Arpașu de Sus⁹, Cernatu¹⁰, Brașov¹¹, Ocna Sibiului¹², Tilișca¹³ etc.). Adăugînd și marele număr de monede romane (aproape 4000), anterioare anului 106 e.n., descoperite în circa 50 de localități (peste 3000 în tezaure, dintre acestea multe tot în așezări dacice), ne apropiem de imaginea reală a penetrației economice romane în sud-estul Transilvaniei. Nu ni se pare secundară nici descoperirea în această zonă a 15 stanțe locale pentru imitarea monedei romane¹⁴.

Din cele de mai sus a reieșit, credem, că există dovezi care să permită pătrunderea în intimitatea relațiilor economice dintre daci și romani înainte de anul 106 e.n. Nu ne-am propus însă o asemenea analiză, ci numai readucerea în atenție a unora dintre descoperirile mai vechi, pe baza cărora se poate mai ușor observa că dominația politică de peste 165 de ani ce a urmat războaielor traiane nu este și prima luare de contact dintre cele două popoare.

Mult mai bine cunoscut și de cu totul altă natură vor fi relațiile dintre romani și autohtoni în epoca stăpînirii Romei asupra Daciei, relații destul de intens studiate în ultima vreme¹⁵. Este și motivul pentru care nu ne vom apleca aici asupra lor, în continuare căutînd, pe cit posibil, să aducem unele elemente noi. Rezultat al cîtorva cercetări abia începute sau al unor periegeze, aceste elemente nu vor permite nici ele concluzii definitive ci vor contribui doar la lărgirea sferei de cunoștințe. Ne vom opri la trei descoperiri sistematice și la două cercetări de suprafață.

CERCETĂRI SISTEMATICE

I. Rîșnov-Cetate. Așezare dacică databilă între sfîrșitul secolului al II-lea f.e.n. și anul 106 e.n., dar și cu mărturii din epoca romană, mărturii descoperite în special în perimetrul secțiunii a Vi-a din 1971—1972. Aici, în locuințele 1—4 s-au surprins două niveluri de locuire: primul care încetează la data cuceririi, al doilea, mai subțire și mai sărac în vestigii, din perioada stăpînirii romane. Acest lucru se observă clar în locuința nr. 1 care a fost refăcută în așa fel, încît peste depunerile ce au urmat primei abandonări se nivelează cu lut podeaua noii locuințe. Există porțiuni unde această podea este foarte bine netezită și pe alocuri chiar arsă, fără să fie vorba de vatră interioară. Celei de a doua faze îi corespund și grădile de par, una dintre ele fiind deosebit de importantă pentru problema pe care o urmărim deoarece la baza ei, împreună cu o perlă în formă de pepene, s-a găsit o figurină de lut ars reprezentînd o acvilă (fig. 3/—7).

Este lucrată cu mîna, din pastă specifică olăriei dacice, de culoare neagră-cenușie, cu multă mică în compoziție. Lipită pe un vas din același material, ea avea rost ornamental, nefiind folosită ca apucătoare.

În funcție de poziția peretelui vasului poate fi interpretată și poziția vulturului: a) rost tatuar și atitudine statică dacă peretele era vertical, și b), de planare după pradă, ori coborîre după ce aceasta a fost prinsă, dacă peretele avea

6. Dorin Popescu, în SCIV, 19, 1968, p. 693 și nr. 110.

7. Ioan Glodariu, op. cit., p. 249.

8. Ibidem.

9. Mihail Macrea, Șantierul arheologic Cașolt-Arpașul de Sus, în Materiale, IV, 1957, p. 145—154; I. Glodariu, Fortificația dacică de la Arpașul de Sus, comunicare la sesiunea științifică a Muzeului județean Brașov, mai 1975.

10. M. Roșka, ErdRep, I, Cluj, 1942, p. 17; Z. Szekely, Jegyzetek, p. 27-28; I. H. Crișan, Ceasca dacică, p. 140; SCIV, XIII, 1, 1962, p. 205; SCIV, XIV, 2, 1963, p. 457, nr. 58; D. Protase, Prob. cont., p. 29-30, nr. 7.

11. I. H. Crișan, Ceramica daco-gețică..., catalogul localităților, p. 255—256, nr. 4. Materialele vechi sau noi, provenite din descoperiri fortuite se află la Muzeul județean Brașov.

12. K. Horedt, în SAA, II, p. 59, nr. 8.

13. N. Lupu, în Materiale, VIII, 1962, p. 480; M. Macrea, Oct. Floca, N. Lupu, I. Berclu, Cetăți dacice din sudul Transilvaniei, București, 1966, p. 34—35 și fig. 14.

14. N. Lupu, Die Münze in der dakischen Burg von Tilișca, in Forschungen zur Folk- und Landeskunde, 7, Sibiu, 1964, p. 5—31; idem, Aspekte des Münzumschlages im vorrömischen Dakien, in JNG, 17, 1967, p. 101 și urm.

15. M. Macrea, Vlața în Dacia romană, București, 1969.

onghi negativ. Momentul premergător aterizării poate fi însă exclus de poziția picioarelor, strînse în față. Aripile, foarte bine marcate (inclusiv penajul) de incizii fine, practicate înainte de ardere, sînt în poziție semideschisă, unite cu corpul. Coadă este la fel de bine conturată, mai ales prin bordul ce marchează capătul penajului; are forma unui evantai care începe să se deschidă sau este aproape de a se închide. Picioarelor, în poziția amintită — le lipsesc ghearele. Din păcate lipsește și partea cea mai importantă, anume capul, împreună cu mare parte din gît. Acesta din urmă este totuși observabil și bine marcat de un V în relief. Spațele păsării este concav, urmînd linia curbării peretelui vasului.

Dimensiuni: înălțimea — 60 mm; deschiderea maximă a aripilor — 47 mm; profilul — 30 mm; lungimea actuală a aripilor: stînga — 22 mm, dreapta — 15 mm; lățimea maximă a evantaului cozii — 26,5 mm.

Fără a încerca să aflăm cine este autorul și, mai ales, care este motivația creării unei asemenea piese, înclinăm să credem că aceasta este o replică în lut a acviliei romane, figurată și în Dacia în marmură sau alt material¹⁶, operă a unui autohton deja romanizat, probabil pe la jumătatea secolului al II-lea e.n. sau mai tîrziu.

Tot la Rîșnov-Cetate s-au mai descoperit:

1. Mărgea de sticlă, spartă longitudinal și lipsă aproape jumătate, de culoare verde transparentă, produs roman, similar celor descoperite la Soporul de Cîmpie sau în alte părți din Dacia și datate în secolele II—III e.n.¹⁷.

2. Fibulă romană de bronz, o variantă tîrzie a tipului din grupa a VIII-a, publicat de Ilona Kovrig¹⁸, mai evoluată decît piesele descoperite în alte regiuni din Dacia (fig. 3/2).

3. Toartă de amforă romană de culoare roșie (fig. 2/1).

4. Buză din aceeași amforă (lipită la toarta din fig. 2/1).

5. Fragment de vas roman (strachină), de aceeași culoare (fig. 2/2).

6. Perete și buză de strachină cenușie (fig. 1/6). Poate proveni și dintr-o oală simplă, varianta a 3-a stabilită de I. H. Crișan, cu analogii apropiate, „mergînd pînă la cele mai mici detalii ...în cadrul ceramicii provinciale romane“, cea de la Rîșnov apropiindu-se mai mult de vasul de la Poiana¹⁹.

7. Sabie de fier (fig. 3/4), descoperită în campania din vara anului 1972 în S II, m 41 la adîncimea de 87 cm. Este lucrată prin tehnica forjării, călirea inegală, mai accentuată pe partea tăișului. Are secțiunea în formă de triunghi isoscel. Se păstrează numai lama, piesa fiind ruptă exact de unde începe mînerul. Se observă perforația unui nit și un mic umăr pe muchie.

Dimensiuni: lungimea — 371 mm; lățimea maximă — 26 mm; grosimea muchiei — 7,5 mm; greutatea — 195 gr.

8. Sabie de fier (fig. 3/5), descoperită împreună cu nr. 7, lucrată în aceeași manieră. Se păstrează mînerul și o parte din lamă. Partea dreaptă a mînerului este concavă; plăselele se fixau cu 7 nituri. Secțiunea lamei este tot isoscelică. La îmbinarea lamei cu mînerul se observă același umăr ca la exemplarul precedent. Călirea similară piesei de la nr. 7.

Dimensiuni: lungimea actuală — 261 mm; lungimea mînerului — 121 mm; lățimea lamei — 28,5 mm; lățimea mînerului — 28 mm; grosimea muchiei lamei — 9 mm; greutatea — 193 gr.

9. Deși nu provine de la Rîșnov-Cetate, menționăm aici încă o piesă ce prezintă mari asemănări cu cele precedente (fig. 3/3). Locul descoperirii necunoscut. Păstrează pe tăiș urme ale lovirii de un alt obiect metalic, probabil tot o „sabie“ scurtă.

Dimensiuni: lungimea — 270 mm; lungimea mînerului — 107 mm; lățimea lamei — 25,5 mm, lățimea mînerului — 22,5 mm; grosimea muchiei lamei — 8,5 mm grosimea maximă a mînerului — 8 mm; greutatea — 160 gr.

Conservarea este bună la toate trei piesele.

Exemplare aproape identice ca tip și dimensiuni, se află expuse în Muzeul Transilvaniei din Cluj-Napoca, pîrînd explicația: UNELTE PENTRU PRELUCRAREA LEMNULUI. Prezentarea se face în sala EPOCA ROMANĂ, ceea ce vrea să sugereze nu doar datarea lor ci și atribuirea, de dată ce nu se face specificația că ar aparține unei anume populații. „Unelte“ de la Cluj-Napoca provin

16. O acvilă de bronz, bine realizată artistic, descoperită la Deva, ne-a fost pusă la dispoziție pentru studiu de colegul I. Andrițoiu, căruia îi aducem mulțumiri și pe această cale. Piesa se află la Muzeul județean Deva-Hunedoara.

17. D. Protase, *Prob. cont.*, fig. 57/5, 15.

18. Ilona Kovrig, *A császárkori fídulák főformái Pannoniában*, în *DissePann.*, II, 4, 1937, p. 7130; Titus Kolnik, *Honosny spany mladsey rimskej vo svetle nalezov z juhozapadneho slovenska*, în *Archeológia*, XII, 2, 1964, p. 409—445.

19. I. H. Crișan, *Ceramica daco-getică...*, p. 188 și fig. 101.

de la Corpadea, jud. Cluj și fac parte din colecția mai veche a muzeului, fiind descoperite întâmplător. Cercetarea ulterioară a locului a probat existența unei varietăți de vestigii din diferite epoci, între care și cea romană. Faptul că nu s-au semnalat mărturii dacice și feudale i-a determinat pe cercetătorii clujeni să le atribuie romanilor²⁰. Concluzia credem însă că întâmpină unele „obstacole”: în primul rând nu credem că sînt unelte pentru prelucrarea lemnului; tehnica de lucru și unele asemănări cu câteva săbii aflate în colecția Muzeului din Alba Iulia²¹ ne determină să înclinăm mai degrabă spre perioada feudalismului dezvoltat. Totodată credem că este vorba de pumnale sau săbii scurte și nu de unelte. Dacă, totuși, se va putea stabili că și exemplarele de la Alba Iulia sînt romane, acest lucru va fi valabil și pentru săbiile de la Rîșnov.

II. Rîșnov — „Blocuri”. Așezare autohtonă din epoca romană și mărturii din secolele III—IV e.n.²².

1. Fibulă romană cu butoni în formă de capete de ceapă incipiente (fig. 3/1), lucrată din fier și bronz. Din păcate, la primul contact cu aerul, partea fieroasă s-a descompus complet. Are analogii în castele romane de pe Rhin și se datează în jurul anului 250 e.n.²³.

2. Buză de chiup (fig. 2/6), descoperită în L 3, împreună cu fibula de mai sus. Este lucrată din pastă cenușie, aspră la pipăit, cu amestec de nisip și mică, similar celor din castrul de la Rîșnov²⁴.

3. Buză de strachină (fig. 2/4), culoare cenușiu-gălbui, cu două caneluri și trei brîuri orizontale la partea superioară, în exterior.

4. Partea inferioară dintr-un castron cenușiu (fig. 2/5), din pastă fină, cu inel de sprijin.

5-6. Fragmente ceramice provenind din L 2, cafenii în spărtură, angobă neagră pe ambele fețe. Pasta bună, cu amestec de pietricele și cioburi pisate. La exterior două caneluri late.

7. Fragment ceramic (strachină?), descoperit tot în L 2. Culoarea roșie, mai vie la exterior. Pastă fină, cu multă mică și puține cioburi pisate.

III. Feldioara — Brașov.

În cursul săpăturilor din 1970, în S II din incinta cetății feudale, în afară de materiale aparținînd epocilor pietrei și celei a bronzului, s-au descoperit și resturi ceramice dacice (fig. 1/5) în amestec cu vestigii romane:

1. Ulcior cenușiu, din pastă fină, de culoare cenușie, cu inel de sprijin (fig. 1/3).

2. Capac de vas (fig. 1/1), din pastă impură, cafenie.

3. Parte dintr-o figurină de lut (fig. 1/4), din pastă gălbui-roșietică, probabil zeitate feminină (?).

În repertoriul ceramicii dacice de aici există și mai multe imitații, între care și capace de vase cenușii, din pastă specifică olăriei, lucrată la roată (ex. fig. 1/2).

CERCETĂRI DE SUPRAFAȚĂ

Tot la **Feldioara-Brașov** cu ocazia periegezei din primăvara anului 1975 s-au mai recoltat o serie de resturi ceramice între care și romane:

1. Fragment de chiup, produs roman, descoperit în grădina familiei Anna Schmidt. Provine de la un vas cenușiu, grosimea peretelui fiind de 12 mm, pasta compactă și fină. Ornamentația constă dintr-un briu în relief, vălurit și trei incizii circulare (fig. 1/7), motive întâlnite deseori pe ceramica din Dacia, exemplele cele mai apropiate oferindu-le olăria din castrul de la Rîșnov²⁵.

2. Perete și buză dintr-o strachină de culoare cenușie-închis, aproape neagră, cu buza rotunjită și o incizie circulară, orizontală, la circa 5 cm sub buză (fig. 1/8). Provine din același loc ca nr. 1²⁶.

În periegezele din 1974 și 1975, efectuate pe valea Oltului în zona Făgărașului, s-au identificat câteva zeci de puncte cu locuiri începînd din paleolitic pînă în feudalismul târziu. Dintre toate, cea mai interesantă ni se pare a fi situația de pe valea riului Felmer, la circa 4 km de Hălmeag. Aici, pe cele patru terase de pe partea stîngă a riului amintit s-au recoltat în special vestigii prefeudale dar și câteva romane, dintre care menționăm:

20. Toate informațiile privind plesele de la Corpadea ne-au fost oferite de tov. Șt. Ferenczi și I. Glodariu, cărora le aducem mulțumiri și pe această cale.

21. Inf. Gh. Anghel, căruia îi mulțumim și pe această cale.

22. Un raport informativ asupra acestor săpături va fi publicat în *Cumidava*, VIII.

23. Posibilitatea găsirii analogiei celei mai apropiate ne-a fost înlesnită de tov. D. Protase căruia îi aducem mulțumiri și pe această cale.

24. N. Gudea și Ioan I. Pop, *Castrul roman de la Rîșnov — CVMIDAVA*, Brașov, 1971, pl. VIII/2, 6, 8.

25. *Ibidem*.

26. Analogii tot în castrul roman de la Rîșnov (vezi op. cit., pl. XX/6).

1. Buză de chiup, culoarea cenușie-închisă. Pasta cu mult nisip, mică și cioburi pisate (fig. 2/7).

2. Buză de chiup. Diferă de cea precedentă numai prin culoarea mai deschisă (fig. 2/8). Provine de la alt vas.

3. Buză de oală, culoarea cenușie, aceeași pastă ca mai sus (fig. 1/10).

4. Buză și perete de strachină mică, culoarea roșie-gălbuie. Pastă fină, cu mică și puțin nisip (fig. 1/9).

Aproape în toate cazurile descoperirilor semnalate mai sus există și multe imitații ceramice pe care însă nu le-am prezentat, ele fiind tratate pe larg în cadrul rapoartelor de săpături ale stațiunilor respective. Ne-am rezumat la acelea pe care le-am crezut mai deosebite — produse neîndoielnic romane sau imitații — cu intenția de a ajunge la câteva concluzii deloc ilpsite de interes :

— și în sud-estul Transilvaniei există suficiente mărturii ale penetrației romane — îndeosebi cea de natură comercială — anterioare cu cel puțin două veacuri cuceririi statului dac ;

— prezența autohtonilor în timpul stăpînirii romane se atestă din plin în toate cele trei așezări cercetate dintre care situația cea mai interesantă pare să fie la Rîșnov-Cetate unde locuirea se reia într-o fostă așezare fortificată cu două valuri de pământ și două șanțuri ;

— la Feldioara-Brașov raportul dintre materialul dacic și roman este de aproximativ 1/1, dar cercetarea nu poate fi considerată terminată ;

— pe valea Felmerului situația pare să difere de descoperirile celelalte, materialele romane culese de la suprafață fiind în amestec cu fragmente ceramice prefeudale timpurii, deși acest aspect nu poate fi considerat singurul pînă nu se fac săpături sistematice ;

— cea mai importantă constatare ni se pare însă a fi realitatea că se dovedește încă o dată persistența dacilor în epoca romană, continuarea formelor lor de cultură materială, preluarea și utilizarea de către aceștia a produselor romane și chiar imitarea acestora, aspecte care se înscriu toate în acel amplu proces de romanizare, de început al etnogenezei române ;

— din toate constatările rezultate din realitatea de pe teren se deduce că situațiile de natură celor prezentate aici nu sînt puține, îmbogățirea cunoștințelor putînd însă să sporească numai prin reorientarea cercetărilor, în sensul că, paralel cu cele din caste, să se extindă cele din așezările rurale.

VESTIGES ROMAIN DANS LE SUD-EST DE LA TRANSYLVANIE

R é s u m é

L'hauteur presentet les resultats aux trois recherches systematiques et deux recherches de surface effectuees dans le Sud-Est de la Transylvanie pendant l'annees 1969-1975.

L'etude des objets a permis a l'hauteur de conclure que les relations entre les Romains et des Daeces sont plus vieux que la conquete de l'annee 106 de n.e. Les documents archeologiques viennent confirmer : l'existence du peuple dace pendant l'occupation romaine, le processus de la romanisation et, en conclusion, le commencement de la formation du peuple roumain.

Explications des figures

Fig. 1 : 1-5, 7-8, Feldioara-Brașov ; 6, Rîșnov-Citadelle ; 9-10 Hălmeag.

Fig. 2 : 1-2, Rîșnov-Citadelle ; 3-6, Rîșnov-„Blocuri” ; 7-8, Hălmeag.

Fig. 3 : 1, Rîșnov-„Blocuri” ; 2-5, 7-8, Rîșnov-Citadelle.

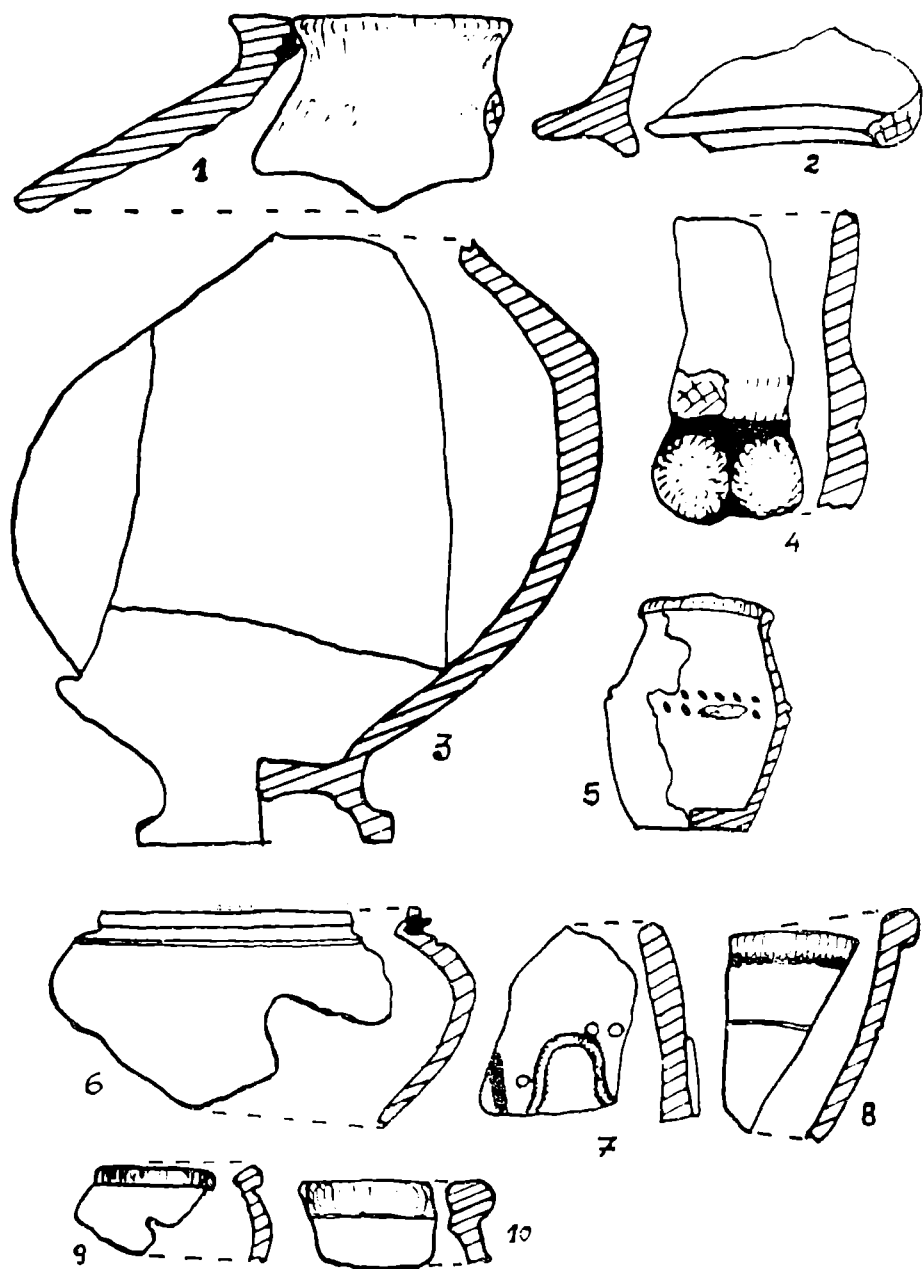

Fig. 1 : 1-5, 7-8 Feldioara-Braşov ; 6, Rîşnov-Cetate ; 9-10, Hălmeag.

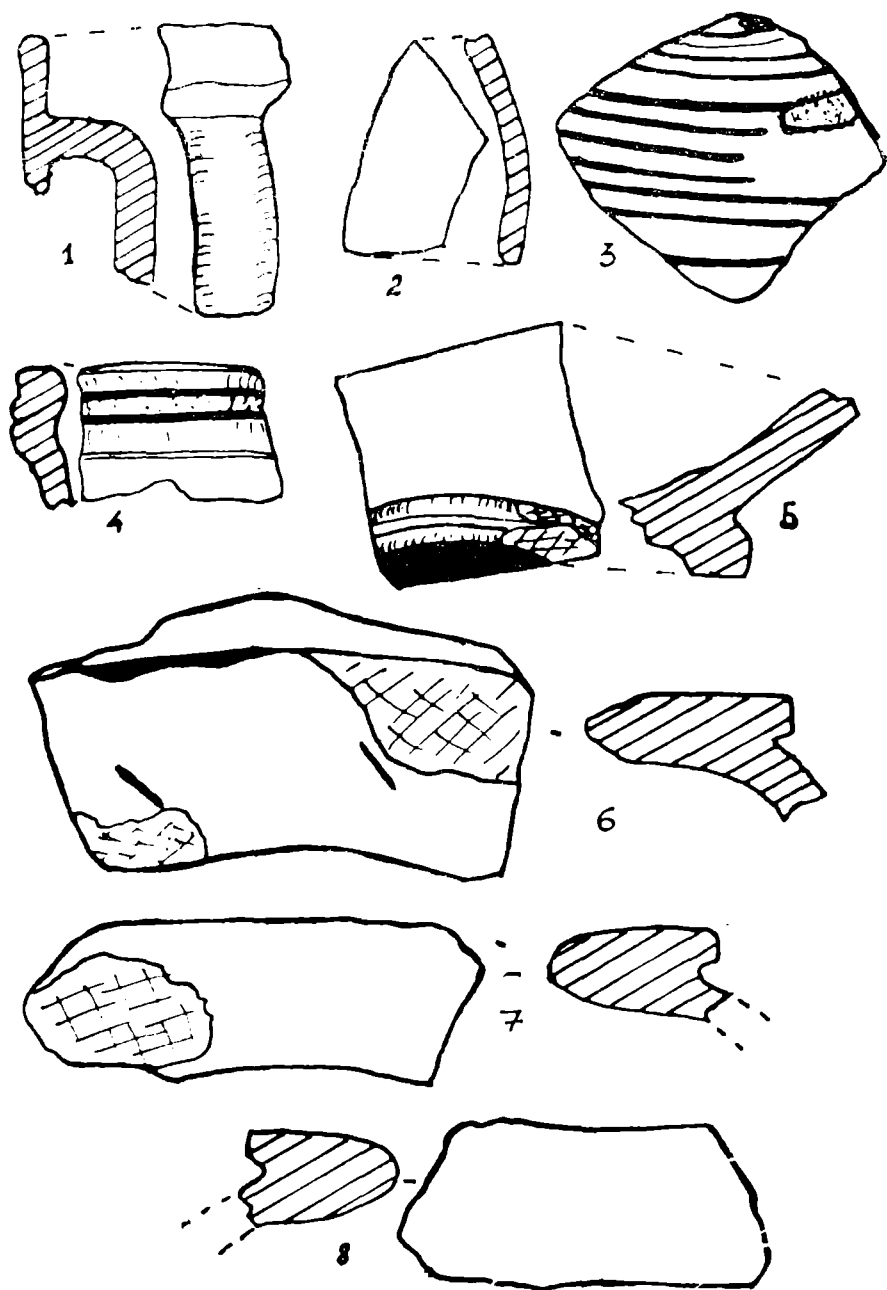

Fig. 2 : 1—2, Rișnov—Cetate ; 3—6, Rișnov—„Blocuri“ ; 7—8, Hălmeag.

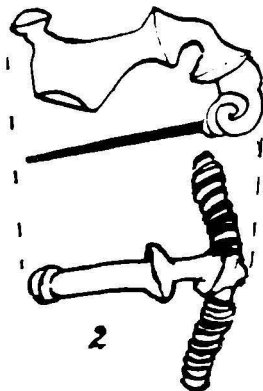
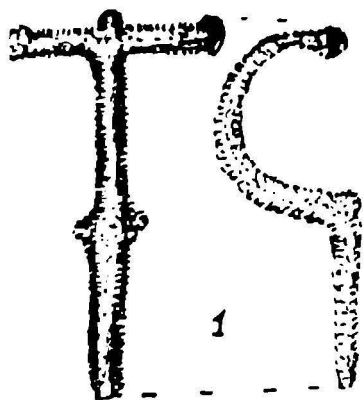

Fig. 3 : 1, Rîșnov—„Blocuri“ ; 2—5, Rîșnov—Cetate, de unde provine și cealaltă piesă care este însă dacică ; 7—8, Rîșnov—Cetate.